

Voorwaarts en niets verdraaien

Bedenkingen bij het debat over collaboratie, verzet en repressie.

| Ludo Abicht

De “Voorwaarts”-groep pleit op basis van de objectieve studie van het verleden voor “verzoening” tussen verzetslieden en collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarbij wil ze afstand nemen van allerlei mythes daarrond. Zo tracht ze mee het Vlaams Blok als “hoeder van de mythe” de wind uit de zeilen te nemen.

Jürgen Habermas verkent de kansen voor een “herrschaftsfreie Kommunikation” als voorwaarde voor een echte democratische samenleving. Men zou hetzelfde kunnen zeggen over een “emotievrije communicatie”, dat wel zeggen een democratisch discours waarin emoties onvermijdelijk een rol zullen spelen, maar niet mogen doorwegen. Neem als voorbeeld een discussie over het Israëliësch-Palestijns conflict: het duurt nooit lang, voor de verdedigers van de Palestijnen in detail de miserie van de bannelingen van 1948 en de ellende in de vluchtelingenkampen zullen beschrijven, de uitzichtloosheid van meer dan twee generaties en de ontgoochelingen over het zogenaamde “vredesproces”. Ze hebben gelijk, want hoe kan je anders de moed en de verbeterheid, en zelfs het fanatisme van de Palestijnen in de huidige Intifada verklaren? De verdedigers van Israël en het zionistisch project zullen het eeuwenlange lijden van het steeds opnieuw in zijn bestaan bedreigde joodse volk evoceren, tot en met de Shoah en de terroristische aanslagen op Israëliëse kinderen vandaag. Ook zij hebben gelijk, want alleen vanuit die ervaring kan je begrijpen, waarom een meerderheid van de joodse Israëliërs iemand als Ariël Sharon aan de macht heeft gebracht. Wie, om ideologische of chauvinistische redenen, weigert, met de emoties van de tegenstander rekening te houden, heeft de dialoog al van te voren onmogelijk gemaakt. Daarom is

het wellicht nodig, eerst met deze emoties te leren omgaan, voor we aan de verwerking van dergelijke conflicten kunnen beginnen te denken.

De reden waarom ik deze bedenkingen over WO II en de gevolgen ervan begin met een verwijzing naar het debat over het Midden-Oosten is uiteraard heel persoonlijk: telkens wanneer ik het over de elementaire rechten van de Palestijnen heb, worden me Auschwitz en de recente lynchpartij van Ramallah voor de voeten geworpen, en telkens wanneer ik het bestaansrecht van Israël verdedig, krijg ik de volle lading van een of ander “comité voor steun aan Palestijnse wezen” (sic). Toen ik in september 1994, een halve eeuw na de Bevrijding, meende het debat over collaboratie en repressie op een redelijke manier te kunnen heropstarten (*De zure druiven van de oorlog. Amnestie of verzoening*, Hadewych, 1994), werd me van beide kanten (oud-verzetsmensen en oud-Oostfronters) heftig verweten, dat ik te weinig of helemaal geen rekening hield met “hun” traumatische herinneringen en, dus, aan de verkeerde kant van de barricade stond. Tijdens de moeizame gesprekken die ik in beide milieus voerde, werden mijn rationele argumenten door onverwacht sterke emoties van de tafel geveegd. Wat me in beide debatten (het Midden-Oosten én de gevolgen van WO II) opviel, is de ongelooflijke onverschilligheid voor het leed van de tegenstander, die in de meeste

gevallen elke echte luisterbereidheid uitsloot. Keer op keer kreeg ik van ex-“witten” de raad, “dit potje maar beter gedekt te houden”, terwijl de ex-“zwarten” me verzekerden dat het allemaal toch te laat kwam en het dus geen zin had, daar nog verder op in te gaan. Deze reacties kwamen trouwens niet alleen van de direct betrokkenen, maar, nog meer, van hun kinderen en kleinkinderen. Waarmee in elk geval duidelijk wordt, dat “het probleem” niet gewoon met de laatste witten en zwarten over hooguit een jaar of vijftien zal uitgestorven zijn.

Deze emoties hebben over de jaren de historisch onjuiste en ruim verspreide witte en zwarte mythes versterkt die nu deel uitmaken van het collectieve maar erg selectieve geheugen van grote delen van de bevolking. De woede, waarmee de inrichters en bezoekers van het Vlaams Nationaal Zangfeest van 2001 reageerden op de voorzichtige uitspraken van Lionel Vandenberghe, de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, heeft aangetoond, dat die kloof ook dwars door de huidige Vlaamse beweging loopt. De traditionele rechtse en extreem-rechtse Vlaams-nationalisten, overwegend Blokkiezers, blijven de mythe koesteren van de onschuldige, idealistisch gemotiveerde Vlaamsgezinde collaborateurs die na de oorlog ten onrechte en onrechtvaardig werden bestraft in een globale belgicistische poging om de hele Vlaamse beweging uit te schakelen. De dynamitering van het IJzermonument door “onbekenden” (waarmee ze de Belgische overheid bedoelen) is daarvan een even sprekend symbool als de terechtstelling van een aantal leiders van de collaboratiebeweging die in die kringen nog steeds als martelaren voor de goede zaak herdacht en vereerd worden. Verplaats je even in hun gedachtenwereld: die heropgebouwde IJzertoren, hét symbool van de overlevingswil van de Vlaamse beweging, is vandaag in de handen gevallen van een bende zwakkelingen die niets beters te doen hebben dan zich voor die periode uit de Vlaamse beweging openlijk te verontschuldigen. Alleen vanuit een dergelijke verontwaardiging kan men die groteske poging van de heethoofden begrijpen die een paar jaar geleden met vliegend vaandel en slaande trom de “valse” flaminganten van de bedevaartweide wilden verdrijven. Dit verklaart ook waarom in dezelfde kringen wantrouwig en schamper gereageerd wordt op het initiatief “Voorwaarts en niet vergeten”, indien men de artikels en lezersbrieven van *Het Pallieterke* als representatief voor deze stroming mag beschou-

wen. Het is eigen aan mythes en andere irrationele wereldbeelden, dat ze slechts als ondeelbaar geheel werken. Wie aan ook maar één aspect ervan begint te twijfelen, brengt het hele bouwwerk aan het wankelen. We weten dat dit compleet onjuist en onlogisch is – er waren inderdaad idealisten onder de collaborateurs en sommigen van hen hebben inderdaad hun veilige positie gebruikt om joden te helpen, en waarom zouden we dit niet zeggen? –, maar zo gaat het nu eenmaal.

Toen ik in mijn essay uit 1994 voorstelde, bijvoorbeeld in Breendonk één zaal te wijden aan de gebeurtenissen na de Bevrijding, zoals er nu in Buchenwald één paviljoen is waarin het lot van de duizenden (fascistische) gevangenen na de oorlog objectief beschreven wordt, was ook hier het hek van de dam. Ik bedreigde hiermee de integriteit van de witte mythe waarin geen enkele verzetsstrijder ook maar iets met de straatpressie en de wraakoefeningen van 1944 en 1945 te maken gehad heeft. Maar daarover gaat het nu juist: zolang we die mythes blijven koesteren, kan het verleden niet worden verwerkt, niet door de laatste overlevenden, en evenmin door de volgende generaties.

In de overtuiging dat het onderhuids voortwoekeren van dit verleden een ernstige maar onnodige hypotheek op de toekomst kan leggen, wat mijns inziens in elk geval gedeeltelijk het succes van het Vlaams Blok als de laatste “hoeder van de mythe” verklaart, moeten we het huidige klimaat aangrijpen, om deze onzalige erfenis zoveel mogelijk op te ruimen.

1. De verschillende subjectief geladen opinies hebben plaatsgemaakt voor een objectieve, wetenschappelijk betrouwbare kennis van de feiten. Wie de moeite doet, de historische werken van de laatste vijftien jaar te lezen, heeft geen enkel excuus om nog aan de comfortabele maar verstikkende mythes uit het verleden vast te houden. In feite zou dit eerste punt moeten volstaan om de hele zaak op een redelijke manier op te lossen: wie weet wat er voor, tijdens en na de oorlog echt gebeurd is, kan zich niet langer verschuilen achter zijn eigen gelijk, zonder ongeloofwaardig te worden. Wie dat, uit misbegrepen loyaliteit, toch blijft doen, heeft zichzelf daarmee jammer genoeg uit de dialoog buitengesloten.

2. Het moet eindelijk eens gedaan zijn met de intellectuele kwade trouw van mensen die elk

voorstel tot herziening van de repressie interpreteren als een apologie (of zelfs een beloning) van oorlogsmisdadigers, folteraars en verklidders. Indien ze de verschillende herzienings- en zelfs amnestievoorstellen sinds 1950 zouden gelezen hebben, zouden ze weten dat het nooit over dergelijke misdadigers gegaan is. De recente polemiek tegen het bijzonder voorzichtige decreet-Suykerbuyk, waarbij ten onrechte beweerd werd dat door deze maatregelen oorlogsmisdadigers voor hun misdaden zouden worden beloofd, is daar een goed voorbeeld van. Het doet denken aan de tegenstanders van de euthanasie die de huidige wetsvoorstellen kwaadwillig gelijkstellen met het misdadige *Euthanasieprogramm* van het nationaal-socialisme. In een democratie heeft men het volste recht, ook de meest gematigde verzoeningspogingen af te wijzen, maar dan moet dit wel gebeuren op basis van de feitelijke voorstellen en niet op een verdraaiing ervan.

3. Hoewel men etymologisch én binnen de internationale context de term “amnestie”, het juridische uitwissen van de daad en de gevolgen ervan, kan verdedigen, heeft dit begrip over de jaren de (verkeerde) bijbetekenis van “apologie van de collaboratie” gekregen en is daardoor niet langer bruikbaar. De extreem-rechtse voorstanders van “amnestie” proberen namelijk die collaboratie niet alleen te verklaren, maar in feite te minimaliseren of zelfs goed te praten. Dit is, in het licht van de geschiedenis, een ethisch en politiek onaanvaardbare positie. Want zelfs indien men daarmee niet de tijdens de oorlog begane misdaden tegen de menselijkheid bedoelt, blijft de collaboratie met een regime dat dergelijke misdaden pleegde een zware fout die ethisch niet kan vergeleken worden met de verkeerde keuze van bijvoorbeeld de Activisten tijdens WO I die de Duitse bezetting meenden te kunnen gebruiken om een reeks legitieme Vlaamse eisen te realiseren. De “Voorwaarts”-groep wijst daarom ondubbelzinnig elke eis tot “amnestie” af.

4. Wat willen we dan wel? Eerst en vooral willen we, op basis van wetenschappelijke studies als die

van Luc Huyse, Steven Dhondt, Bruno De Wever en anderen, tot een consensus komen over de historische feiten en, in zoverre mogelijk, de motivaties van de belangrijkste individuele en collectieve actoren. Het heeft bijvoorbeeld niet langer zin, te willen ontkennen dat een representatief gedeelte van de officiële vooroorlogse Vlaamse beweging direct of indirect bij verschillende Europese Nieuwe-Ordebewegingen betrokken was en als gevolg daarvan na mei 1940 min of meer vanzelfsprekend met de nationaal-socialistische bezetter is gaan collaboreren. Het is eveneens juist, dat dit in een aantal gevallen tot rechtstreekse deelname aan oorlogsmisdaden geleid heeft, vooral in de strijd tegen het georganiseerde verzet. We weten ook dat deze represailles tijdens de

laatste oorlogsjaren tot een spiraal van geweld hebben geleid, een soort van burgeroorlog binnen bezet België, waarbij ook verzetslieden zich in bepaalde gevallen tot acties hebben laten verleiden die niet anders dan als misdaden kunnen worden bestempeld. Wat de naoorlogse repressie betreft, kunnen we vandaag een onderscheid maken tussen de psychologisch begrijpelijke maar daarom niet minder verwerpelijke wraakacties van echte en “late” verzetslieden op hun intussen weerloos geworden tegenstanders en de wettelijke bestraffing en epuratie van staatswege. Onder de schok van deze “wilde repressie”

en later wellicht uit strategische overwegingen werden in de naoorlogse radicale Vlaamse beweging beide aspecten van “de repressie” door elkaar gegooid, waarbij uiteraard de nadruk viel op de wreedheden op straat en in de eerste interneringskampen. Uit de studie van onder meer Huyse blijkt echter dat de wettelijke repressie weliswaar hard, maar over het algemeen niet blind geweest is. Wat wel duidelijk wordt, is het soms opvallende verschil van strafmaat, afhankelijk van het tijdstip van de processen, de samenstelling van de krijgsraden en de plaats van berechting.

5. In een democratische rechtstaat kan men verwachten dat dergelijke juridische anomalieën en fouten zouden worden rechtgezet, en dat is trou-

Hoewel men etymologisch én binnen de internationale context de term “amnestie”, het juridische uitwissen van de daad en de gevolgen ervan, kan verdedigen, heeft dit begrip over de jaren de (verkeerde) bijbetekenis van “apologie van de collaboratie” gekregen en is daardoor niet langer bruikbaar.

wens gedeeltelijk ook gebeurd. Dit proces van rectificatie werd echter vanaf het begin bemoeilijkt door de voor België specifieke communautaire spanningen, onder meer het verschillende karakter van de collaboratie in Vlaanderen, Wallonië en Franstalig Brussel, en het feit dat de pogingen tot amnestie en/of verzoening een ideologisch wapen geworden waren in het arsenaal van de intussen heropgestarte radicale Vlaams-nationale beweging. Vandaar dat het zo lang geduurd heeft, voor die Vlaamse beweging ertoe kon gebracht worden, afstand te nemen van de onzalige erfenis van de collaboratie.

Het is onder meer de verdienste van de "Voorwaarts"-groep deze foutieve en gevaarlijke band tussen de collaboratie en de Vlaamse beweging principieel te hebben doorgesneden. Wij pleiten voor dialoog en eventueel verzoening, niet omdat we de collaboratie willen minimaliseren. Wij willen, integendeel, door een wetenschappelijk verantwoord oordeel over collaboratie en repressie de weg helpen vrijmaken voor een Vlaamse emancipatiebeweging die opnieuw aanknoopt bij haar oorspronkelijk pluralistische en democratische inspiratie.

6. Wij geloven niet dat het op gang brengen van een open dialoog over het verleden koren is op de molen van extreem-rechts, integendeel. De reacties op ons initiatief vanuit die hoek liegen er niet om. Indien wij, samen met de democratische partijen en krachten, in ons opzet slagen, kan dit de aantrekkingskracht van de extremisten op bepaalde Vlaams-nationale "repressiemilieus" alleen maar aantasten. Ze zullen dan nog wel blijven recrutereren op basis van xenofobie, antidemocratische ideologieën en, wat de harde kern betreft, neofascisme, en dat is erg genoeg, maar ze kunnen zich dan niet langer beroepen op de echte en vermeende resten van een nog steeds niet helemaal rechtgetrokken repressie, zoals ze nu maar al te gretig doen. Wie vandaag deze bescheiden pogingen tot dialoog en verzoening bestrijdt, speelt ongewild in de kaarten van het Blok en andere extreem-rechtse formaties. Anders gezegd: wie "de Vlaamse beweging" en zelfs het Vlaams-nationalisme zonder meer gelijkstelt met extreem-rechts en de collaboratie, spreekt de taal van het Blok.

7. Naast de studie van het verleden en de dialoog tussen alle burgers pleit de "Voorwaarts"-groep tenslotte ook voor "verzoening". Ook deze term

kan verkeerd worden uitgelegd: het gaat hier uitdrukkelijk niet om een gelijkschakeling van verzetslieden en collaborateurs (vertaal: de slachtoffers en hun beulen) die allebei fouten zouden begaan hebben en onrecht geleden hebben. Verzoening houdt in dat men in een democratische maatschappij bereid is, samen te leven met mensen die over een heleboel punten grondig met elkaar van mening verschillen, zonder de democratische spelregels zelf te willen in vraag stellen. Dat men de kinderen en kleinkinderen in geen geval voor de fouten en misdaden van hun ouders en grootouders laat lijden, zelfs indien zij niet bereid zijn, hun ouders te veroordelen. Dat men waakzaam blijft tegenover elke vorm van ondemocratisch gedrag, zowel in het eigen kamp als in dat van de tegenstander, maar dan op basis van feiten en niet van vooroordelen. Verzoening is ook geen sentimenteel gebaar van goede wil, maar een mentale houding, wellicht de enige, die een complexloze, onideologische en dus volwassen democratische samenleving in de toekomst mogelijk maakt.